

OTA ONALAR BILAN PSIXOLOGIK MUHITNI YAXSHILASH, PSIXOLOGIK BILIMLARNI OSHIRISH MASALALARI

Zakrillayeva Umida Nutfulloyevna

Buxoro viloyati Romitan tumani 35-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining farzand tarbiyasiga oid boy nazariy merosi ota-onalarga bolaning rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq tushunish va tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish imkoniyatini beradi.

Kalit so'zlar: zamonaviy pedagogika, sotsiomadaniyat, ota-onalarni o'qitish, samaradorlik tahlili, integratsiya, zamonaviy yondashuvlar ,rivojlanish psixologiyasi,metodik yondashuv,ruhiy muhit,tarbiya

KIRISH

Odamzod tarixining har bir davrida farzand tarbiyasi jamiyatning eng muhim va dolzarb masalalaridan biri bo'lib kelgan. Bugungi kunda esa, dunyoning tez sur'atlar bilan o'zgarishi, axborot oqimining keskin ortishi va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi ota-onalik institutiga yangi talablarni qo'ymoqda. Agar avvalgi avlodlar ko'proq an'anaviy bilimlarga va o'z tajribalariga tayangan bo'lsalar, XXI asr ota-onalaridan nafaqat sevgi va g'amxo'rlik, balki zamonaviy fan yutuqlariga asoslangan ongli va metodik yondashuv talab etiladi.

Farzand tarbiyasi – bu shunchaki bolani boqish va kiyintirish emas, balki uning jismoniy, aqliy, emotsional, ijtimoiy va axloqiy jihatdan har tomonlama rivojlanishiga ko'maklashish, mustaqil fikrlaydigan, o'ziga ishonadigan va jamiyatga foydali inson bo'lib yetishishiga zamin yaratish demakdir. Bu murakkab va ko'p qirrali jarayon zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining fundamental nazariyalari va amaliy tavsiyalariga tayanishni zaruratga aylantiradi.

So'nggi o'n yilliklarda pedagogika va psixologiya sohalarida bolaning rivojlanishi, o'qishi, xulq-atvori va ota-ona bilan o'zaro munosabatlari borasida ko'plab muhim tadqiqotlar olib borildi. Jan Piajening kognitiv rivojlanish bosqichlari, Lev Vigotskiyning

yaqin rivojlanish zonasi va sotsiokultural ta'sir nazariyasi, Erik Eriksonning psixosotsial rivojlanish davrlari, Albert Banduraning kuzatish orqali o'rganish va o'z-o'zini samaradorlik nazariyasi, shuningdek, bolaning miya faoliyatini o'rganuvchi neyropsixologiya fanining yutuqlari farzand tarbiyasiga oid yangi tushunchalar va yondashuvlarni taqdim etmoqda. Biroq, ushbu qimmatli ilmiy bilimlarning ota-onalarning kundalik amaliyotiga to'liq integratsiya qilinishi hali ham dolzarb muammo bo'lib turibdi. Ko'pgina ota-onalar zamonaviy nazariyalar haqida yetarli ma'lumotga ega emaslar yoki ularni amalda qanday qo'llashni bilmaydilar. Natijada, ular ko'pincha eskirgan usullar, intuitiv taxminlar yoki boshqa otaonalarining shaxsiy tajribalariga asoslanib ish tutadilar, bu esa har doim ham bolaning individual ehtiyojlariga mos kelavermaydi.

Shu nuqtai nazardan, ota-onalarga zamonaviy pedagogika va psixologiya fanining farzand tarbiyasiga oid asosiy nazariyalarini tushunarli, qiziqarli va amaliy tarzda yetkazishning samarali usullarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu nafaqat otaonalarining bilim darajasini oshirishga, balki ularning tarbiya jarayonidagi ishonchini mustahkamlashga va farzandlari bilan yanada sog'lom va harmonik munosabatlar o'rnatishlariga yordam beradi. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining farzand tarbiyasiga oid boy nazariy merosi ota-onalarga bolaning rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq tushunish va tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish imkoniyatini beradi. Quyida ushbu nazariyalarning asosiy jihatlari va ularni ota-onalik amaliyotiga integratsiya qilish usullari ko'rib chiqiladi:

1. Kognitiv rivojlanish nazariyasi (Jan Piaje): Piaje nazariyasiga ko'ra, bola dunyoni faol o'rganadi va o'zining kognitiv sxemalarini (bilim tuzilmalari) yaratadi. Rivojlanish sensorimotor, operatsiyadan oldingi, konkret operatsiyalar va formal operatsiyalar kabi bosqichlardan o'tadi[2]. • Ota-onalarga yetkazish usullari:

- Bolaning yoshiga mos o'yinlar va mashg'ulotlar ahamiyatini tushuntirish (masalan, yosh bolalar uchun sensorli o'yinlar, maktabgacha yoshdagilar uchun rolli o'yinlar).

- Bolaning savollariga sabr bilan javob berish va ularni mustaqil fikrlashga undash.
- Bolaga o'z xatolaridan saboq chiqarishga yordam berish va ularni tanqid qilmaslik.
- Turli xil materiallar va tajribalar bilan ta'minlash orqali bolaning bilish faolligini rag'batlantirish.

2. Sotsiokultural rivojlanish nazariyasi (Lev Vigotskiy): Vigotskiy ijtimoiy muhit va kattalar bilan o'zaro ta'sir bolaning kognitiv rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlaydi. "Yaqin rivojlanish zonasi" (YR) tushunchasi bolaning mustaqil hal qila olmaydigan, lekin kattalar yordamida uddalay oladigan vazifalarni bildiradi.

• Ota-onalarga yetkazish usullari:

- Bolalar bilan faol muloqot qilish, ularning fikrlarini tinglash va hurmat qilish.
- YR doirasidagi vazifalarni taklif qilish va bolaga bosqichma-bosqich yordam berish ("skefolding").
- O'qitishda o'yin, hikoyalar va dialoglardan foydalanishning ahamiyatini tushuntirish.
- Bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun tengdoshlari bilan muloqotini rag'batlantirish.

3. Psixosotsial rivojlanish nazariyasi (Erik Erikson): Erikson inson hayoti davomida sakkizta psixosotsial bosqichni ajratib ko'rsatadi, har bir bosqich o'ziga xos psixologik inqiroz bilan tavsiflanadi. Ota-onalarning har bir bosqichdagi vazifalarni muvaffaqiyatli yengishida muhim roli bor.

• Ota-onalarga yetkazish usullari:

- Har bir rivojlanish bosqichining o'ziga xos xususiyatlari va vazifalarini tushuntirish (masalan, ishonchga qarshi ishonchsizlik, mustaqillikka qarshi uyat va shubha).
- Bolaning ehtiyojlariga sezgir bo'lish va har bir bosqichda unga mos keladigan qo'llabquvvatlashni ta'minlash.

- Bolada ijobiy o'zlik hissini shakllantirishga yordam berish.
- Qiyinchiliklarni yengishda bolaga sabrli va tushunish bilan yondashish.

4. Ijtimoiy o'rganish nazariyasi (Albert Bandura): Bandura inson xulq-atvorining shakllanishida kuzatish, taqlid qilish va o'z-o'zini samaradorlik kabi omillarning muhimligini ta'kidlaydi. Ota-onalar bola uchun birinchi va eng muhim namuna hisoblanadi[8].

• Ota-onalarga yetkazish usullari:

- O'z xulq-atvorlariga e'tiborli bo'lish va bolalar uchun ijobiy namuna ko'rsatish.
- Bolalarni ijobiy xatti-harakatlari uchun rag'batlantirish va salbiy xatti-harakatlari uchun oqilona cheklovlar o'rnatish.
- Bolalarga o'z kuchiga ishonishni o'rgatish va ularni muvaffaqiyatga erishishga undash.
- Ommaviy axborot vositalarining bolalar xulq-atvoriga ta'sirini tushuntirish va ularning foydali kontentni tanlashiga yordam berish[9]. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining farzand tarbiyasiga oid boy nazariy merosi ota-onalarga bolaning rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq tushunish va tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish imkoniyatini beradi. Ushbu nazariyalarni ota-onalik amaliyotiga integratsiya qilishning muhim yo'llaridan biri ularga tushunarli va amaliy bilim berishdir. Kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bola dunyoni faol o'rganadi. Ota-onalar bolaning yoshiga mos o'yinlar va mashg'ulotlarning ahamiyatini tushunishlari zarur. Yosh bolalar uchun sensorli o'yinlar, maktabgacha yoshdagilar uchun rolli o'yinlar bolaning bilish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, ota-onalar bolaning savollariga sabr bilan javob berishlari va ularni mustaqil fikrlashga undashlari lozim. Bolaga o'z xatolaridan saboq chiqarishga yordam berish va uni tanqid qilmaslik ham muhimdir. Turli xil materiallar va tajribalar bilan ta'minlash orqali bolaning bilish faolligini rag'batlantirish zarur. Sotsiokultural rivojlanish nazariyasi ijtimoiy muhit va kattalar bilan o'zaro ta'sirning bolaning kognitiv rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlaydi. Ota-onalar bolalar bilan faol muloqot qilishlari, ularning fikrlarini tinglashlari va hurmat qilishlari kerak. Bolaning "yaqin rivojlanish zonasi" doirasidagi vazifalarni bajarishida bosqichma-bosqich yordam berish ("skefolding")

muhimdir. O'qitishda o'yin, hikoyalar va dialoglardan foydalanishning ahamiyatini tushunish lozim. Bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun tengdoshlari bilan muloqotini rag'batlantirish zarur. Psixosotsial rivojlanish nazariyasi inson hayoti davomida sakkizta psixosotsial bosqichni ajratib ko'rsatadi. Ota-onalar har bir rivojlanish bosqichining o'ziga xos xususiyatlari va vazifalarini tushunishlari kerak (masalan, ishonchga qarshi ishonchsizlik). Bolaning ehtiyojlariga sezgir bo'lish va har bir bosqichda unga mos keladigan qo'llab-quvvatlashni ta'minlash muhimdir. Bolada ijobiy o'zlik hissini shakllantirishga yordam berish va qiyinchiliklarni yengishda unga sabrli va tushunish bilan yondashish zarur. Ijtimoiy o'rganish nazariyasi inson xulq-atvorining shakllanishida kuzatish va taqlid qilishning muhimligini ta'kidlaydi. Ota-onalar o'z xulq-atvorlariga e'tiborli bo'lishlari va bolalar uchun ijobiy namuna ko'rsatishlari kerak. Bolalarni ijobiy xatti-harakatlari uchun rag'batlantirish va salbiy xatti-harakatlari uchun oqilona cheklovlar o'rnatish muhimdir. Bolalarga o'z kuchiga ishonishni o'rgatish va ularni muvaffaqiyatga erishishga undash zarur. Ommaviy axborot vositalarining bolalar xulq-atvoriga ta'sirini tushuntirish va ularning foydali kontentni tanlashiga yordam berish lozim. Ushbu nazariyalarni ota-onalarga yetkazishning samarali usullari turli xil bo'lishi mumkin. Seminarlar va treninglar interaktiv muhit yaratib, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Vebinarlar va onlayn kurslar qulaylik va keng auditoriyani qamrab olish imkoniyatini beradi. Ota-onalar uchun mo'ljallangan adabiyotlar istalgan vaqtda o'qish imkoniyatini taqdim etadi. Onlayn platformalar va mobil ilovalar interaktiv kontent va individual yondashuvni ta'minlaydi. Ommaviy axborot vositalari keng auditoriyaga tezkor axborot yetkazishda muhim rol o'ynaydi[5]. Ota-onalar klublari va qo'llab-quvvatlash guruhlarida esa tajriba almashish va o'zaro yordam uchun qulay muhit yaratadi. Ota-onalarga bilim berishning eng samarali yondashuvi turli xil usullarni kombinatsiyalash va ularni ota-onalarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashtirishdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda farzand tarbiyasi ota-onalardan nafaqat mehr va e'tiborni, balki zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining so'nggi yutuqlariga asoslangan ongli yondashuvni talab etadi. Ushbu maqolada ko'rib chiqilganidek, Jan Piaje,

Lev Vigotskiy, Erik Erikson, Albert Bandura kabi taniqli olimlarning nazariyalari hamda neyropsixologiya sohasidagi zamonaviy tadqiqotlar ota-onalarga farzandlarining rivojlanish qonuniyatlarini chuqurroq tushunish va tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalarga ushbu qimmatli ilmiy bilimlarni yetkazishning turli xil usullari mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos afzallik va kamchiliklarga ega. Seminarlar, vebinarlar, otaonalar uchun adabiyotlar, onlayn platformalar, ommaviy axborot vositalari va ota-onalar klublari kabi usullar ota-onalarning bilim darajasini oshirish va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Eng samarali yondashuv esa ushbu usullarni kombinatsiyalash va ularni otaonalarining individual ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashtirishdan iboratdir. Kelgusida ota-onalarning pedagogik va psixologik bilimlarini rivojlantirishga qaratilgan dasturlarning sifatini oshirish, ularning qulayligi va ommaviyligini ta'minlash, shuningdek, olingan bilimlarning amaliyotga tatbiq etilishini kuzatish va baholash muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi. Zero, zamonaviy bilimlar bilan qurollangan ota-onalar sog'lom, barkamol va jamiyatga foydali avlodni tarbiyalashga qodirdirlar. Farzandlarimizning porloq kelajagi aynan ularning ongli va mas'uliyatli tarbiyasiga bog'liq ekanligini unutmashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Бандура А. (2000). Теория социального научения. Санкт-Петербург: Евразия.
2. Piaget, J. (1952). The origins of intelligence in children. New York: International Universities Press.
3. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Erikson, E.H. (1968). Identity, youth and crisis. New York: W. W. Norton & Company.
5. Bandura, A. (1977). Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
9. Siegel, D.J., & Bryson, T.P. (various publication years). The Whole-Brain Child, No-Drama Discipline, etc.